

D.C. Hallin and P. Mancini: Comparing Media Systems- Three Models of Media and Politics, Cambridge University Press, 2004. pp.1-89.

D.C. Hallin and P. Mancini: Comparing Media Systems- Three Models of Media and Politics, Cambridge University Press, 2004. pp.1-89.

Osnovno pitanje knjige “Četiri teorije štampe”, koju su Sibert, Piterson i Šram (u daljem tekstu: SPŠ) napisali 1956. godine, je najjednostavnije rečeno: **Zašto je štampa takva kakva jeste? Zbog čega ima različite funkcije i forme u različitim zemljama? Zbog čega je štampa u Sovjetskom Savezu toliko drugačija od štampe u Americi?** Skoro pola veka kasnije, polje komunikacije je ostalo ograničeno u davanju odgovora na ova pitanja, iako je bilo pokušaja, posebno 70-ih, kada je bilo pokušaja da se razvije komparativna analiza medijskih sistema. Međutim, istraživanja u ovoj oblasti suštinski ostaju u povoju. **Autori ove knjige pokušaću da ponude privremene odgovore na pitanja koja su postavili SPŠ.** Međutim, to neće biti tako velikih razmera, jer će se **ograničiti na razvijene kapitalističke demokratije Severne Amerike i Zapadne Evrope.** Autori će pokušati da ukažu na glavne varijacije koje su se razvile u zapadnim demokratijama u strukturi i političkoj ulozi medija i istraživaće ideje o tome kako da se odnose prema ovim varijacijama; promislice o njihovim posledicama u odnosu na demokratsku politiku.

Primarni fokus je na relaciji između medijskih i političkih sistema, pa se stoga ističe analiza novinarstva i medija i u nešto manjoj meri analiza medijske politike i zakona. Značajno je da se na trenutak osvrnemo na jedan od najznačajnijih uvida SPŠ: ukoliko želimo da postavimo pitanje *Zašto je štampa takva kakva jeste?* **moramo se okrenuti komparativnoj analizi.** Uloga komparativne analize u društvenoj teoriji može se shvatiti u okviru dve osnovne funkcije: njena uloga u konceptualnoj formaciji i objašnjenjima i njena uloga u kauzalnom, odnosno uzročnom zaključivanju. Komparativna analiza je vredna u društvenom istraživanju, pre svega zbog toga što je senzitivna u odnosu na varijacije i sličnosti, a to može da doprinese pojmovnom razrešenju i pročišćavanju konceptualnih aparata.

Većina literature o medijima je etnocentrična, i to u smislu da se odnosi samo na iskustvo jedne zemlje, ali je napisana u opštim crtama kao da je model koji je preovladao u toj zemlji univerzalan. To je barem istina u zemljama sa najviše razvijenom medijskom edukacijom, uključujući SAD, Britaniju, Francusku i Nemačku. U zemljama sa manje razvijenom tradicijom istraživanja medija često se pojavljuje jedan šablon: tendencija za pozajmljivanjem literature

drugih zemalja, najčešće angloameričke ili francuske i tretiranje te literature kao da se ona može primeniti bez problema bilo gde. Verujemo da ovakav stil istraživanja drži istraživače medija daleko čak i od postavljanja pitanja *Zašto su mediji takvi kakvi jesu?*. Zbog toga komparativna analiza, kako navode Blumer i Gurovič, omogućava da se nevidljivo učini vidljivim, da se skrene pažnja na aspekte bilo kog medijskog sistema, uključujući i američki, međutim, to može da se uzme zdravo za gotovo i teško se može detektovati kada je fokus samo na jednom nacionalnom slučaju.

Naš komparativni rad počeo je sa iskustvom upravo ovakve vrste uvida, **upoređujući dnevnik SAD i italijanske televizije, početkom 80-ih**. Poznati obrasci u konstrukciji vesti, za koje smo pretpostavili da su prirodna forma tv vesti su zapravo otkriveni kao produkti određenog sistema. Tako smo bili primorani da primetimo i da pokušamo da objasnimo mnoge stvari preko kojih smo olako prešli; npr. visoko interpretativni karakter američkih vesti u poređenju sa italijanskim vestima. Karakteristiku koja se smatra uobičajenom pretpostavkom o objektivnom novinarstvu u američkom sistemu.

Komparativna analiza omogućava da se primete stvari koje do tada nismo primećivali. Takođe, primorava nas da objasnimo obim i primenljivost pojmova koje koristimo. Kako je to rekao Bendiks 1963. godine, komparativne studije omogućavaju značajnu proveru celokupne generalizacije u našim konceptima i primorava nas da razjasnimo granice njene primene. Ukoliko komparacija može da nas učini senzitivnim u odnosu na prepoznavanje varijacija, takođe može da nas učini senzitivnim u odnosu prema prepoznavanju sličnosti; takođe, može da nas natera da jasnije razmišljamo o tome kako bismo mogli da objasnimo medijske sisteme.

U SAD, na primer, medijsko pokrivanje političara postaje sve negativnije u poslednjih nekoliko decenija. Tu promenu obično objašnjavamo pozivanjem na istorijske promene kao što su Vijetnam i Votergejt. Međutim, ovaj trend nije jedinstven za SAD, i zaista, to je praktično univerzalni trend u zapadnim demokratijama. Opštost ove promene ukazuje na to da određeni istorijski događaji u SAD nisu adekvatno objašnjeni.

Komparativna analiza može da nas zaštiti od lažnih generalizacija, ali može i da nas ohrabri da se krećemo od preterano pojedinačnih objašnjenja do više opštih kada je to prihvatljivo. Komparativna analiza ne pruža automatski ove pogodnosti i ona može biti

etnocentrična, nametajući određenim sistemima okvir koji odražava samo jedan od delova sistema. Mada to je verovatno i zbog toga što se većina tog rada (kao *Četiri teorije štampe*) sugerirše kao komparativan, a da se u stvari ne bazira na komparativnoj analizi. Kasnije u ovom poglavlju ćemo se baviti time kako je etnocentrizam inteziviran u oblasti komunikacije zbog mnogih teorija koje su snažnog normativnog karaktera. Komparacija zaista može biti etnocentrična, međutim, mi verujemo da komparativne metode, kada su pravilno primenjene, pružaju osnovu za sistematsku kritiku rada koji pada u ove šablone prilikom preteranih generalizacija i konceptualne ograničenosti.

Drugi razlog, zbog čega je komparacija važna u društvenom istraživanju, jeste to što nam omogućava da u mnogim slučajevima testiramo hipoteze o međusobnim odnosima između društvenih fenomena. Neki veruju da bi društvena teorija trebalo da prati prirodne nauke u potrazi za zakonitostima. Drugi veruju da su generalizacije u društvenim teorijama uvek u vezi sa pojedinim sistemima, istorijskim kontekstima, neki veruju da svako objašnjenje zahteva jasnu identifikaciju uzroka i posledice, odnosno zavisne i nezavisne varijable. Mi verujemo da nije neophodno uspostaviti znak jednakosti između prirodnih i društvenih nauka i da bi društvene nauke trebalo da komparativnu analizu shvate kao korisnu prilikom sortiranja odnosa između medijskih sistema i njihovih društvenih i političkih postavki. Upotreba komparativne analize za uzročno posledična zaključivanja pripada relativno poodmakloj fazi u procesu analize. Naša studija je prvenstveno eksploratornog karaktera i naš cilj je da se razvije okvir za upoređivanje medijskih sistema i skup hipoteza o tome kako su strukturno i istorijski povezani sa razvojem političkog sistema, ali ne i tvrdnja da smo testirali ovde te hipoteze, delom zbog ograničenih podataka.

Komparativna analiza je izuzetno vredna, ali je teško uraditi je, pogotovo kada je stanje na terenu relativno primitivno. Rizično je generalizovati mnogobrojne nacije čije medijske sisteme i istoriju političke kulture ne možemo poznavati sa jednakom dubinom. To je razlog zbog čega smo ovaj projekat pokrenuli kao saradnju između Amerikanca i Evropljanina. Neki se možda pitaju zašto nismo organizovali širu saradnju. Osnovni razlog je naš cilj da u ovoj knjizi proizvedemo uverljiv teorijski okvir ili da se bar krećemo u tom pravcu. Multinacionalne saradnje u našem polju su često sklone da se vrate na najmanji zajednički činilac i padnu u smislu teorije ili da ostave teorijske razlike nerešenim.

Obim studije

Ova studija obuhvata **medijske sisteme SAD, Kanade i većine zemalja Zapadne Evrope, isključujući samo male zemlje** (npr. Luksemburg). Naša studija se tako zasniva **na većini sličnih sistema**. Kako Lajphart (1971) navodi, jedan od najvećih problema uporedne analize je problem mnogo varijabli i nekoliko slučajeva. Jedan od glavnih načina rešavanja tog problema, kako on navodi, jeste fokusiranje na skup relativno slčnih slučajeva u kojima će biti smanjen broj relevantnih varijabli. Jedan od problema *Četiri teorije štampe*, kao što smo naveli, je da je obim toliko veliki da je skoro neizbežno površan. Ovo ograničenje je očigledno. Modeli razvijeni ovde se neće primenjivati, bez značajne adaptacije, na većinu drugih područja u svetu, iako se nadamo da će biti korisni bar kao referentne tačke, na osnovu kojih se mogu izgraditi drugi modeli. Jedna od **prednosti ovog fokusa jeste činjenica da medijski modeli koji preovladavaju, oni u Zapadnoj Evropi i Severnoj Americi, imaju tendenciju da budu dominantni modeli na globalnom nivou, pa je razumevanje njihove evolucije verovatno od koristi za naučnike drugih regiona, zbog toga što su ovi modeli uticali na razvoj tih drugih sistema.**

Naša studija je, kao što je pomenuto, eksploratorna. Glavna svrha ovog dizajna najsličnijih sistema nije da održi određene varijable konstantnim, da bi se pokazala kauzalnost, već da se dozvoli pažljiv razvoj koncepata koji se mogu koristiti za dalje komparativne analize. Kako kaže Lajphart, uporedivost nije svojstvena svakom datom području, ali je verovatnija na nekom određenom području, nego na slučajno izabranoj grupi zemalja. Pristup području, takođe, olakšava studiju u praktičnom smislu, jer smo bili u mogućnosti da lakše posetimo zemlje. Sumnjamo da bi većina slučajeva koje bismo dodali zahtevala i uvođenje novih važnih varijabli. Želja da se smanji prostor analize, lajphartski rečeno, se ogleda i u našoj odluci da se **fokusiramo na informativne medije i regulaciju medija**. Uporedna analiza medijskih sistema svakako može uključiti i kulturne industrije, film, muziku, telekomunikacije i vidove zabave, ali bi to podrazumevalo i drugačiji pristup.

Nasleđe Četiri teorije štampe

S obzirom na to da smo počeli sa *Četiri teorije štampe*, delom izuzetno uticajnim u svetu, u pokušaju da iznesemo širok okvir za komparativnu analizu, imalo bi smisla da elemente SPŠ pratimo još malo. Teza tog dela, kako autori kažu, jeste da **štampa uvek poprima formu i obojenost društvenih i političkih struktura u okviru kojih postoji**. Ona posebno odražava sistem društvene kontrole. Mi ćemo pokušati da pratimo njihov plan, a to je da su različiti medijski modeli ukorenjeni u širim različitim političkim i ekonomskim strukturama. **Mi ćemo tvrditi da se medijski sistem ne može razumeti bez razumevanja prirode države, sistema političkih partija, odnosa između ekonomskih i političkih interesa, razvoja civilnog društva i ostalih elemenata društvene strukture.**

U jednom trenutku mi ćemo ostaviti stvari malo otvorenijim, nego što su to učinili SPŠ. Imajte na umu da **SPŠ izgleda da pretpostavljaju da će mediji uvek biti zavisna varijabla u odnosu prema sistemu društvene kontrole koji odražavaju**. U tom smislu **njihova formulacija je ironično slična tradicionalnoj marksističkoj bazi i nadgradnji, ali će u jednom trenutku oni napadnuti Marksa**. U mnogim slučajevima može biti razumno da se pretpostavi da medijski sistemi odražavaju druge aspekte društvene strukture, međutim, postoje dobri dokazi da medijske strukture imaju dobar uticaj na druge društvene strukture.

Danas se smatra da mediji manje odražavaju društvene strukture nego što su to nekada činili. Ponekad ova promena može biti preuveličana. Medijski istraživači, sledeći Makluanovu tradiciju, često su skloni da imaju profesionalno pristrasnost kada naglašavaju nezavisni uticaj medija. Međutim, SPŠ kažu da da biste videli razlike između medijskih sistema onda morate pogledati i društvene sisteme u kojima štampa funkcioniše. Da biste videli društvene sisteme u njihovom istinskom odnosu prema štampi moraju se pogledati neka osnovna verovanja i pretpostavke kojih se društvo drži, prirodu čoveka, prirodu društva i države, odnos čoveka prema državi, prirodu znanja i istine. U ovom trenutku se rastajemo od SPŠ. Samo da ponovimo, mi verujemo da je politička kultura važna, pa ćemo pokušati da pokažemo kako su razlike u medijskim sistemima povezane sa društvenim konceptima o državi i društvu, objektivnosti, javnom interesu i slično.

Fokus na filozofiju štampe, ili kako bi to neki nazvali na ideologiju štampe, mi vidimo kao ključ neuspeha *Četiri teorije štampe*. SPŠ su zapravo neempirijski analizirali odnose između medijskih i društvenih sistema, nisu se osvrnuli ni na samo funkcionisanje medijskih sistema, niti na društveni sistem u kojem su operacionalizovali, već samo na obrazloženja i teorije kojima su sami ti sistemi sebi davali legitimitet. Tvrdeći da je razlika između medijskih sistema jedna od filozofija, knjiga zanemaruje materijalnu egzistenciju medija. Sa druge strane, njihova analiza zapravo nije komparativna i jednim delom to je bilo zbog hladnoratovske pozadine, jer su bili toliko preokupirani dihotomijom između sukobljenih strana. *Četiri teorije štampe* zapravo su davale malo prostora aktuelnim raznovrsnostima svetskih medijskih sistema. Ovo delo je dugo imalo uticaj na medijske studije, mislimo da je vreme da se zameni soficiranijim komparativnim analizama.

Modeli medijskih sistema

Mi ćemo predstaviti tri modela medijskih sistema, ovo će biti razrađeno u narednom poglavlju, ali ukratko to su:

- 1. liberalni model, koji preovladava u Britaniji, Irskoj, Severenoj Americi;**
- 2. demokratsko korporativni model koji je zasupljen u kontinentalnoj Evropi;**
- 3. polarizovani pluralistički model, koji preovladava na Mediteranu, zemljama Južne Evrope.**

Liberalni model karakteriše relativna dominacija tržišnih mehanizama i komercijalnih medija, drugi model predstavlja istorijski suživot komercijalnih medija i medija vezanih za organizovane društvene i političke grupe, koje su relativno aktivne, ali je pravno ograničena uloga države, treći model karakteriše se integracijom medija u stranačke politike, ima slabiji istorijski razvoj komercijalnih medija i jaku ulogu države.

Mi ćemo pokušati da pokažemo da su **karakteristike koje definišu ove modele međusobno povezane i da one potiču od smislenog obrasca istorijskog razvoja, te da nisu slučajne**. Nove klasifikacije moraju se uvesti pre nego što počnemo da koristimo ove modele. To su idealni tipovi i medijski sistemi individualnih zemalja se u njih uklapaju dosta grubo. Postoje značajne razlike u medijskim sistemima zemalja koje će biti grupisane u okviru istog modela.

Britanski i američki medijski sistem, koji ćemo razmatrati u okviru liberalnog modela, su vrlo različiti u mnogim pogledima iako je uobičajeno da se govori o angloameričkom modelu žurnalizma. Takođe, Italija sa svojim sistemom je dosta drugačija od Španije, koja je mnogo kasnije prošla tranziciju ka demokratiji, iako su obe blizu polarizovanom pluralističkom modelu. Takođe, Nemačka se uklapa u demokratsko korporativni model, iako je sasvim drugačija od malih demokratija koje su klasični primer tog modela. Francuska je još jedan primer, razmatrana u okviru pluralističko pluralizovanog modela, iako je mešoviti slučaj tog i demokratsko korporativnog modela. Takođe, Britanija je mešovita, između liberalnog i demokratski korporativnog modela. Međutim, treba naglasiti da cilj nije klasifikacija pojedinačnih sistema, već izvođenje karakterističnih obrazaca. Važno je napomenuti da medijski sistemi nisu homogeni, oni se često karakterišu složenim suživotom medija koji rade u skladu sa različitim principima. Dakle, modele ne bi trebalo shvatiti kao statičke sisteme, medijski sistemi se odlikuju kontinuiranim promenama.

Autori **obraćaju veliku pažnju na istoriju u ovoj analizi**. Medijske institucije se razvijaju tokom vremena i na svakom koraku njihove evolucije mogu se prepoznati prošli obrasci koji utiču na pravac njihovog razvoja. Videćemo na primer da postoji snažna korelacija između stope pismenosti iz 1890. i stope tiraža novina danas. To je **poznato u teoriji i kao “put zavisnosti”**, što znači da prošlost ima jak uticaj, ali ne znači da sadašnjost ili budućnost institucija moraju suštinski da liče na one prošle ili da je promena odsutna.

Pitanje na koje ne možemo da odgovorimo je: *Da li će različiti modeli koje ovde identifikujemo, koji su se pojavili u demokratijama, sredinom 20. veka, na kraju nestati?* Medijski sistemi su kroz istu bili ukorenjeni u instituciji nacionalne države, delimično zbog njihove veze sa politikom. Nacionalna diferencijacija se jasno smanjuje, da li će se zaustaviti proces približavanja ili će se nastaviti sve dok nacionalna diferencijacija postane irelevantna?

Da li su nam potrebne normativne teorije medija?

Oblast komunikacija, naročito studije medija, je oduvek bila normativnog karaktera. Delom ima svoje korene u profesionalnoj edukaciji gde je važno da se raspravlja o tome šta bi trebalo da bude novinarstvo, nego da se detaljno analizira šta je ono zapravo i zbog čega je

takvo. Mnogo kasnije, posebno u SAD, je komparativna analiza medija bila vezana posebno za teoriju modernizacije, koja je na sličan način upoređivala sistem štampe u odnosu prema liberalnom idealu, samo u odnosu prema nerazvijenosti, a ne u odnosu prema totalitarizmu kao opozitu. Liberalni model ugrađen u normativne teorije zasnovan, pre svega, na američkom i nešto manje britanskom iskustvu postao je rasprostranjen širom sveta, zbog, kako neki autori smatraju, kampanje koju je vodila vlada SAD u ranijim godinama Hladnog rata, a to je da drugi koncepti žurnalizma često nisu jasno konceptualizovani ni od strane sopstvenih praktičara.

Autori nisu zainteresovani da mere medijske sisteme protivno normativnim idealima, već da analiziraju istorijski njihov razvoj kao institucija u okviru određenih društvenih sistema. Želimo da razumemo zašto su se razvili na konkretne načine, kakve uloge igraju u političkom, ekonomskom i društvenom životu. **Ponudeni modeli ovde su empirijski, a ne normativni.** To ne znači da autori nisu zainteresovani za normativna pitanja, niti smo zainteresovani da usvojimo stav funkcionalističkog relativizma, pod pretpostavkom da bilo koja medijska institucija koja postoji obavlja svoje pozitivne funkcije u društvu. Autori će zapravo pokušati da pokažu da komparativna analiza može biti veoma korisna u rešavanju legitimnih normativnih pitanja koja brinu komunikacijske naučnike. Odgovaraće na pitanje da li komercijalizacija podržava ili ugrožava nezavisnost medija. Pomoglo bi da se razjasni pod kojim uslovima komercijalizacija dovodi do nezavisnosti medija, a pod kojim je potkopava. Pod kojim okolnostima drugi institucionalni aranžmani mogu biti pogodniji za realizaciju nezavisnosti.

Nejasno je da li određeni sistemi mogu da funkcionišu isto ili različito u različitim kontekstima. Možemo pretpostaviti da su partijske novine od malog značaja za demokratski proces u Zapadnoj Evropi početkom 21. veka, ali to ne znači da možemo odbaciti njihov značaj u drugačijem političkom kontekstu u kojem su cvetale nekoliko decenija pre, ili da negiramo da u nekom drugom političkom sistemu one mogu imati važnu ulogu danas.

Ograničenje podataka

Broj stvarnih komparativnih studija iz oblasti komunikacija značajno se povećao. Ipak, osnovna situacija, kako to navode Blumler i Gurevič (1975), jeste ograničenje uporednih podataka, koje nameće ograničenje našim sposobnostima da izvedemo validan zaključak o odnosu medija i društvenih sistema. Ono što je potrebno jeste više kvalitativnih studija slučaja,

na primer, analiza diskursa ili posmatranje na terenu. Činjenica je da i dalje nismo načisto sa tim za čim tragamo kada radimo komparativne analize medijskih sistema. To je upravo problem prema kome je ova knjiga usmerena. S obzirom na ograničenje postojećeg istraživanja autori ne mogu tvrditi da bi testiranje hipoteza postavljenih ovde bilo uspešno, niti će autori pokušati da popune praznine komparativnih istraživanja. Ova analiza je zasnovana, pre svega, na postojećim objavljenim izvorima, dok autori samo da preduzimaju veoma ograničene pokušaje novog empirijskog istraživanja.

Plan knjige

Knjiga je podeljena na tri dela. Prvi deo daje teorijski okvir, u drugom poglavlju prvog dela predlažemo skup dimenzija za upoređivanje medijskih sistema i bavimo se čitavim nizom konceptualnih pitanja koja se javljaju u vezi sa tim dimenzijama. U poglavlju tri ćemo se fokusirati na karakteristike političkog sistema i društveno političku istoriju, za koje verujemo da su važni za razumevanje razvoja medijskih sistema i predlažemo niz hipoteza o vezi između političkih i medijskih sistema. U poglavlju četiri uvodimo tri modela, a zatim diskutujemo o odnosu ovih modela, u skladu sa opštijim teorijama, posebno sa teorijom diferencijacije, koja se podrazumeva u mnogim teorijama komunikacije i koja pretpostavlja liberalni model kao normu i kritike teorije diferencijacije.

Drugi deo razmatra tri model detaljnije. Mediteranski model u petom poglavlju, demokratsko korporativni model u šestom i severno-atlanski ili liberalni model u sedmom poglavlju. U okviru poglavlja ćemo ispitivati istorijski razvoj i strukturnu i kulturnu logiku svakog sistema, raspravljati koliko se uklapaju u opšti model i pokušati da dokažemo verodostojnost okvira, koji predlažemo u prvom delu.

Treći deo zaključuje našu studiju, sa fokusom na trenutnu transformaciju u Zapadnoj Evropi i Severnoj Americi. Poglavlje osam se fokusira na homogenizaciju ili konvergenciju medijskih sistema. U tom poglavlju se vraćamo na teorijske rasprave u vezi sa diferencijacijom, razmatramo u kojoj je meri jezik modernizacije povezan sa teorijom diferencijacije. U završnom poglavlju ocenjujemo ono što smo naučili iz ove studije i predlažemo okvire za budućnost u oblasti komparativne analize medijskih sistema.

Koncepti modela

Upoređivanje medijskih sistema. U ovom poglavlju predlažemo okvir za upoređivanje medijskih sistema, konkretno predlažemo četiri glavne dimenzije prema kojima medijski sistemi u Z. Evropi i S. Americi mogu biti upoređeni:

1. Prvi jeste **razvoj medijskog tržišta**, sa posebnim akcentom na **jak ili slab razvoj masovne cirkulacije štampe**.
2. Drugi je **politički paralelizam**, to jest stepen i priroda veza između medija i političkih stranaka ili šire u kojoj meri medijski sistem odražava glavne političke podele u društvu.
3. Treći jeste **razvoj novinarskog profesionalizma**.
4. Četvrti je **stepen i priroda državne intervencije u medijskom sistemu**.

Svaku od njih možemo videti u nekom smislu kao kvantitativnu dimenziju, pa možemo govoriti o visokom ili niskom nivou novinara u opticaj ili političkog paralelizma ili visoke i niske državne intervencije, ali ćemo takođe videti da je svaka od ovih dimenzija složena i da postoje suptilne razlike koje postaju kvalitativne i važne kada počnemo da analiziramo konkretne medijske sisteme. U mnogim slučajevima uvešćemo neke dimenzije kako bismo pokazali kako medijski sistemi mogu da variraju.

Naravno da naš pokušaj nije prvi da se pokažu dimenzije ove vrste. Jedna verzija bliska ovoj je Blumerova i Gurevičeva (1995), oni su predložili četiri dimenzije za komparativnu analizu:

1. stepen državne kontrole nad organizacijom medija,
2. stepen pristrasnosti, odnosno priklonjenosti jednoj partiji,
3. stepen medijske političke elitne integracije
4. priroda legitimiteta vere u medijske institucije.

Njihova prva dimenzija se poklapa da našom četvrtom, drugu i treću tretiramo kao povezane komponente političkog paralelizma, njihova četvrta se poklapa sa našom dimenzijom profesionalizacije.

Struktura medijskog tržišta, razvoj masovnih medija (štampe)

Jedna od najočiglednijih razlika medijskih sistema ima veze sa razvojem masovne cirkulacije štampe. U nekim zemljama masovni tiraž novina razvio se krajem 19. i početkom 20. veka, u nekima nije. Ta razlika se ogleda i danas u različitim stopama tiraža novina. Od visoke u Norveškoj, do najniže u Grčkoj. Visoke stope karakteristične su za Skandinaviju i druge delove Severne Evrope, a niske su karakteristične za Južnu Evropu.

Ovde razlika nije samo u kvantitetu nego i u prirodi novina, odnosu prema publici u odnosu prema širem procesu političke komunikacije. U Južnoj Evropi novine su bile upućene malim, elitnim, urbanim, obrazovanim i politički aktivnim grupama stanovništva, dok su novine u Severnoj Evropi i Americi imale tendenciju da budu upućene masovnoj javnosti, ne nužno politički angažovanoj. Tako **novine u Južnoj Evropi, sa niskim tiražima, nisu bile profitabilni biznis i često su dobijale subvencije od političkih aktera i ta činjenica govori o tome da sada imaju važan uticaj na stepen političkog paralelizma i novinarskog profesionalizma,** dok su visokotiražna novinska tržišta Severne Evrope, s druge strane, pretprela uticaj jakih komercijalnih medijskih preduzeća iako, kao što ćemo videti, u mnogim zemljama visokotiražni komercijalni mediji koegzistiraju sa medijima koji su ukorenjeni u svetu politike. Rast cirkulacije štampe nikako nije sinonim za komercijalizaciju.

Jedna od zanimljivih manifestacija u ovom okviru jesu i velike rodne razlike u čitalačkoj publici u Južnoj Evropi. Recimo, razlika je preko 30% u Portugalu, a samo 1% u Švedskoj. Ovo odražava istorijske razlike u stopama pismenosti kao i razlike u funkciji medija, jer su mediji u Južnoj Evropi bili usko vezani za politički svet, a žene su bile istorijski isključene iz te sfere. Navika čitanja novina među ženama se u tim delovima nikada nije razvila.

U zemljama u kojima masovna cirkulacija štampe nije toliko zastupljena javnost se snažno oslanja na elektornske medije.

Drugi aspekti strukture medijskog tržišta. Posebnu pažnju u ovoj knjizi posvećujemo velikoj razlici u pogledu čitalaca, ove razlike imaju duboke istorijske korene. Ono što znamo jeste da one zemlje koje nisu razvile masovnu cirkulaciju novina krajem 19. i početkom 20. veka nikada je nisu kasnije naknadno razvile, čak iako se nivo pismenosti i razvoj političkog i ekonomskog obrasca približio onim državama koje jesu visokotiražne. Takođe, tvrdićemo da

razvoj masovne cirkulacije štampe ima duboke implikacije na razvoj medija kao političke institucije. Međutim, postoji i niz drugih aspekata strukture medijskog tržišta koje će s vremena na vreme biti uključene u našu analizu, npr: razlike po bilansu lokalnih, regionalnih, nacionalnih novina, jezički faktori, povećanje konkurencije izvan nacionalnog tržišta.

Politički paralelizam

Novinarstvo je oduvek imalo brojne funkcije (informisanje, zabava, edukacija), a od vremena reformacije **političko zastupanje je važna funkcija štampanih medija, naročito od kraja 18. i početka 19. veka kada je štampa prepoznata kao sila.** Politički novinar je bio publicista sa ulogom da utiče na javno mnjenje u ime političke frakcije, a u mnogim slučajevima novine su bile osnovane na inicijativu političkih stranaka, ili drugih političkih aktera, ili su ih oni podržavali.

Do kraja 19. veka kontrastni model političkog žurnalizma počeo je da se pojavljuje, i u njemu je novinar bio viđen kao arbitar u neutralnoj komunikaciji, bio je nezavisan od pojedinačnih interesa. To je često bilo **povezivano sa razvojem komercijalne štampe**, čiji je osnovni cilj bio zarada novca, a ne služenje političkim akterima. Takva štampa finansirala se iz oglašavanja, a ne iz subvencija političkih aktera. To je **često povezivano i sa razvojem novinarskog profesionalizma.**

Nijedan ozbiljan analitičar neće tvrditi da je novinarstvo negde u svetu neutralno. Mnoga istraživanja pokazuju da čak i tamo gde novinari mogu biti posvećeni profesionalnoj ideologiji i objektivnosti, čak i njihove vesti sadrže političke vrednosti. Niti bi bilo ispravno da se napravi previše oštra dihotomija između komercijalne i politizovane štampe, jer kao što ćemo videti **komercijalni mediji mogu biti politički pristrasni, a nekomercijalni mogu ostvariti norme političke ravnoteže.** Ipak, postoji značajna razlika u medijskim sistemima u odnosu prema jačini veze između medija i političkih aktera, u ravnoteži između medija koji zagovaraju određenu političku ideologiju i tradicije neutralnog novinarstva.

Jedna od najočiglednijih razlika u medijskim sistemima leži u činjenici da mediji u nekim zemljama imaju različite političke orijentacije, dok u drugim zemljama nemaju. Ukoliko pitate bilo kog ko prati politiku da vam predoči mapu štampanih medija, verovatno će ih identifikovati na osnovu političke orijentacije (npr. u Nemačkoj jedna novina je desno od centra, druga novina

je levo od centra itd). Iako je istinska partijska štampa danas gotovo nestala, iako su političke tendencije novina danas manje jasne nego što su to bile ranije, bliže ili dalje političke tendencije i dalje postoje, više u nekim zemljama nego u drugim i to ne samo u novinama već i u mnogim elektronskim medijima. U SAD na primer niko ne bi mogao da mapira politiku medija na taj način već bi oni s leve strane spektra rekli da mediji podržavaju desnicu i obrnuto.

Razliku koja je određena konceptom paralelizma partijske štampe predložili su u nekim ranijim radovima komparativne analize Ure, Blumler i Gurevič. Mi ćemo ih adaptirati pozivajući se na širi koncept političkog paralelizma. Ono što su ovi autori podrazumevali pod **stranačkim novinarskim paralelizmom jeste stepen do kog je struktura medijskog sistema paralelna sa partijskim sistemom**. Dakle, najjači stepen je onda kada je svaka organizacija vesti usklađena sa određenom strankom, na primer kao u Danskoj početkom 20. veka kada je svaki grad imao četiri lista, koji su predstavljali četiri glavne političke partije. Ova vrsta veze jedan na jedan je sve ređa danas, jer današnji mediji nisu uglavnom povezani sa pojedinačnim političkim strankama, već sa opštim političkim tendencijama.

Politički paralelizam ima brojne različite komponente i postoji niz indikatora koji se koriste za procenu koliko je snažno prisutan u medijskim sistemima. Možda je u osnovi to u kojoj meri se odnosi na medijski sadržaj, u kojoj meri različiti mediji odražavaju različite političke orijentacije u vestima, izveštavanju o aktuelnostima, a ponekad i u zabavnom sadržaju. Istorijski gledano **još jedna od važnih komponenti političkog paralelizma jesu organizacione veze između medija i političkih stranaka, ali i drugih vrsta organizacija: sindikat, zadruga, crkve, koje su često bile i same povezane sa političkim partijama**. Tokom najvećeg dela 20. veka mnogi mediji bili su povezani sa takvim institucijama koje su ih finansirale i čiji su ciljevi bili da im mediji služe na različite načine. Ovakve organizacione priključke uglavnom ne možemo sresti, ali se u onim zemljama gde su te veze bile jake i dalje može videti njihov uticaj.

Još jedna komponenta jeste tendencija da osoblje medija bude aktivno u političkom životu i da često služi partiji. Ovo je ređe danas. Češće je da, i kada su pripadnici neke partije novinari, rade za medije čija se politika poklapa sa njihovom ili mogu dobiti posao u mediju koji želi da ostvari zastupljenost različitih političkih tendencija.

Politički paralelizam često se manifestuje i u pristrasnosti medijske publike, ali i u **novinarskim ulogama**. Naime, u nekim sistemima novinari su delom zadržali ulogu publicista, dok se u nekim drugim novinari vide kao provajderi neutralnih informacija, koje onda povezujemo sa niskim nivoom političkog paralelizma. Ovakve razlike su **povezane sa stilom pisanja i vršenja drugih novinarskih praksi**. Negde su favorizirani komentari, kod nekih strogo telegrafski stil, u nekim zemljama je komentar strogo odvojen od vesti, dok je u nekim slobodnije povezan. Ove razlike se manifestuju u organizaciji novinarskog rada.

Ovde ćemo tvrditi da je **snaga zagovaračkog novinarstva istorijski povezana sa institucionalnom vezom medijskih sistema i partija**. I prema tim karakteristikama novinarske kulture odnosićemo se kao prema pokazateljima političkog paralelizma. U sistemima gde je politički paralelizam jak, kultura i diskurzivni elementi novinarstva su usko povezani sa politikom.

Politički paralelizam je u bliskoj vezi sa konceptom, koji u literaturi nazivamo **unutrašnji i spoljašnji pluralizam**. Spoljni pluralizam se može definisati kao pluralizam postignut na nivou medijskog sistema u celini, kroz postojanje niza medija i organizacija koje odražavaju različita gledišta i tendencije u društvu. **Sistemi koji se karakterišu spoljnim pluralizmom će se očigledno smatrati kao da imaju visok nivo političkog paralelizma**.

Suprotni termin je unutrašnji pluralizam, koji je postignut na nivou svake pojedinačne medijske kuće i termin se može koristiti na dva načina, a mi ćemo ga koristiti u smislu kada mediji izbegavaju institucionalne veze sa političkim grupama i pokušavaju da održe neutralnost u svom sadržaju. **Sistem koji se karakteriše unutrašnjim pluralizmom će u tom smislu imati nizak nivo političkog paralelizma**. Interni pluralizam se ponekad koristi da označi medijske organizacije koje formalno predstavljaju različite političke snage unutar strukture i sadržaja jedne organizacije. To se može razumeti kao srednji nivo političkog paralelizma, jer to znači da se političke podele ogledaju u strukturi organizacije medija, često i u sadržaju. Na primer, jedan program može pokrenuti više novinara iz jedne političke orijentacije, a drugi neki novinar iz druge političke orijentacije.

Politički paralelizam i regulacija u doba vladavine elektronskih medija

Javni organi, sistemi radiodifuzije i regulatorne agencije, koje su nadležne za kontrolu komercijalne radiodifuzije, očigledno imaju značajne veze sa političkim sistemom. Ovi odnosi variraju, ali se može reći da oni odražavaju stepen političkog paralelizma. Razlikujemo četiri osnovna modela upravljanja javnim emitovanjem/radiodifuzijom, i u većini zemalja regulatorna tela prate slične obrasce:

1. **Model vlade**, u kojem se javni radiodifuzni servis kontroliše direktno od strane vlade ili političke većine. Primer je francuska radiodifuzija, koja je pala pod kontrolu Ministarstva za informisanje formalno do 1964.godine, kroz kontrolu vlade prilikom imenovanja članova odbora za formalno nezavisna tela radiodifuzije. I mnoge evropske zemlje su se bile približile ovom modelu u svojim ranim fazama emitovanja, ali je većina na kraju razvila alternativne institucionalne oblike kojima bi sprečili značajan politički uticaj. I dalje postoji u više ili manje modifikovanom obliku u demokratijama (Grčka, Portugal, Španija). U modifikovanom obliku direktore javnih radiodifuzija imenuje parlament, što na kraju ipak rezultira efektivnom kontrolom većinskih partija.

2. **Profesionalni model**, primer je BBC, gde je je tradicionalno shvatanje da emitovanje treba da bude izolovano od političke kontrole i vođeno profesionalcima, ovaj model je karakterističan i za kanadske korporacije (CBC), za Irsku, neke skandinavske zemlje i SAD.

3. **Parlamentarni model / model reprezentacije**, kontrola nad javnim emitovanjem podeljena je proporcionalno među političkim strankama, po zastupljenosti. Prepoznaje se u Italiji i zemljama nemačkog govornog područja. Klasični primer italijanski RAI iz 1980. tri kanala su podeljena među strankama RAI 1 pod kontrolom hrišćanskih demokrata, RAI 2 pod kontrolom sekularnih stranaka, RAI 3 pod kontrolom komunističke partije. Imenovanje na nižem nivou, u okviru RAI TV takođe sledi princip proporcionalne zastupljenosti. Ovaj model se suštinski razlikuje od modela vlade, samo tamo gde su jasne razlike između koalicione vlade i podele vlasti. U većinskim političkim sistemima, iako upravni odbor imenuje parlament, a ne direktno vlada, prema proporcionalnoj zastupljenosti, sve to rezultira kontrolom od strane političke većine, kao što je to slučaj u Španiji.

4. **Građanski ili korporativni model** je sličan parlamentarnom modelu u smislu da se kontrola nad javnim emitovanjem distribuira između različitih političkih grupa, ali se razlikuje jer je to predstavljanje produženo i izvan političkih stranaka i proteže se i na druge vrste relevantnih društvenih grupa: sindikate, poslovna udruženja, verske organizacije, udruženja etničkih grupa itd. Holandski sistem u kojem emitovanje vode udruženja ukorenjena u raznim verskim i ideološkim grupama primer je takvog sistema.

Keli predlaže (1983) trostruku razliku, na koju ćemo se osvrnuti. Keli prepoznaje:

1. politiku-nad-radiodifuzijom, 2. formalno autonomni sistem i 3. politiku-u-radiodifuziji.

Ono što smo prepoznali kao profesionalni model je formalno autonomni, model vlade je politika-nad-radiodifuzijom, parlamentarni i građanski modeli odgovaraju politici-u-radiodifuziji. Ovi modeli se međusobno ne isključuju, već se skoro uvek kombinuju. Većina sistema u S. Evropi se može shvatiti kao kombinacija parlamentarnog, građansko korporativnog i profesionalnog modela.

Profesionalizacija

Pojmovi profesionalizam i profesionalizacija su u društvenim naukama oduvek bili predmet oštih debata. Idealni tip profesionalizacije zasniva se na idejama klasične liberalne profesije, pre svega medicine i prava. Novinarstvo suštinski polazi od tog idealnog tipa. Jedna od centralnih ideja ovog tipa jeste da je praksa zasnovana na sistematskom znanju i doktrinama stečenim samo kroz dugu profesionalnu obuku. Novinarstvo nema takav sistematski korpus znanja ili doktrina. U SAD diploma novinarstva je manje uobičajena u mnogim prestižnim novinarskim organizacijama. Novinarstvo u Španiji recimo ima mnogo više novinara sa diplomom od onih u Nemačkoj, ali to ne znači da špansko novinarstvo karakteriše viši nivo profesionalizacije nego nemačko. Formalna obuka nije neophodna i ulaz u novinarsku profesiju nije formalno regulisan. Ironično, jedini izuzetak u Evropi jeste Italija, gde je to formalno regulisano, ali prema drugim kriterijumima, kao što ćemo videti kasnije, italijansko novinarstvo ima nizak nivo profesionalizacije.

Dimenzije profesionalizacije. Koliko god da odstupa od idealnog tipa liberalnih profesija, novinarstvo deli važne karakteristike sa njima i to može biti korisno za poređenje

medijskih sistema u pogledu stepena i oblika profesionalizacije u novinarstvu. Pre svega ćemo se fokusirati na tri prilično tesno vezane dimenzije profesionalizacije:

1. **Autonomija.** Autonomija je uvek bila centralni deo definicije profesionalizma. Novinarstvo nikada nije ostvarilo stepen autonomije medicinara ili advokata, s tim što bi trebalo napomenuti da autonomija o kojoj ovde govorimo nije nužno autonomija pojedinih novinara već korpusa novinara u celini. Stepem autonomije u novinarstvu značajno varira kroz istoriju, preko medijskih sistema, često i u okviru samih medijskih sistema (štampa u odnosu na radiodifuziju, kvalitetna štampa vs popularna itd).

2. **Različite profesionalne norme.** Profesije kako Kolins kaže jesu zanimanja koja se organizuju horizontalno, sa određenim stilom života, etičkim kodeksom, samosvesnim identitetom i barijerom prema onima izvan date profesije. Važan deo jeste postojanje seta zajedničkih normi za različite profesije. U slučaju novinarstva ove norme mogu uključivati različite principe (zaštita izvora, odvajanje oglašavanja od uređivačke politike).

3. **Orijentacija ka javnom servisu.** Ideologija novinarstva u smislu poverenja javnosti je važna u istorijskom razvoju i ne treba ga odbaciti kao običnu ideologiju, više nego što ga treba prihvatiti kao čist altruizam. To je istorijski specifična koncepcija uloge novinara u društvu. Etika javnog servisa je posebno važna u novinarstvu. Jedna od osnovnih manifestacija razvoja etike javnog servisa je postojanje samoregulacije, koja je u nekim sistemima i formalno organizovana, npr. u formi saveta.

4. **Instrumentalizacija.** Često ćemo u stranicama koje slede povući kontrast između profesionalizacije i instrumentalizacije medija. Ono što podrazumevamo pod ovim pojmom jeste kontrola medija od strane spoljnih aktera. Videćemo da su novine osnovane u privatnom vlasništvu prvenstveno ili delimično tu da služe kao sredstva za političke intervencije i očigledno je da u meri u kojoj su medijske organizacije instrumentalizovane na ovaj način, profesionalizacija će biti niska, dakle, nedostajće autonomija, mediji neće funkcionisati kao poverenici javnosti.

Na stranicama koje slede mi ćemo termin instrumentalizacija koristiti u smislu političke instrumentalizacije. Treba napomenuti da mediji mogu biti instrumentalizovani i u komercijalne svrhe. I kao što ćemo videti postoji velika rasprava o odnosu komercijalizacije medija i

profesionalizacije, neki autori ih vide u suštinskoj harmoniji, smatrajući da komercijalizacija potkopava političku instrumentalizaciju. Mi ćemo zauzeti stav da će profesionalizacija istovremeno biti ugrožena političkom instrumentalizacijom i komercijalizacijom.

Profesionalizacija i politički paralelizam

Pitanje koje bismo mogli postaviti jeste zbog čega smo stepen profesionalizacije i političkog paralelizma tretirali kao posebne dimenzije. Kao što smo već naveli, angloamerički liberalni model je model koji se uzima kao norma ka kojoj će se usmeriti drugi medijski sistemi. Jedna od posledica takvog idejnog okvira je to što se profesionalizacija smatra sinonimom za objektivnost i političku neutralnost. Dakle, ukoliko novinari služe javnosti, a ne pojedinačnim interesima, ako postupaju u skladu sa etičkim standardima oni onda moraju delovati kao neutralni provajderi informacija. Jasno je da su politički paralelizam i profesionalizacija povezane dimenzije. Jedan od načina da razmišljamo o profesionalizaciji jeste teorija diferencijacije i to bi značilo da visok stepen profesionalizacije u novinarstvu znači da se novinarstvo razlikuje kao institucija od drugih i da je nezavisna od njih, uključujući i politiku. Ili u smislu Burdijeove psihologije, tamo gde postoji profesionalizacija i gde je novinarstvo razvijeno kao posebna oblast sa autonomijom od drugih oblasti, uključujući i političku oblast. Dakle, **tamo gde je politički paralelizam visok profesionalizacija će verovatno biti niska ili obrnuto.**

Međutim, mi verujemo da je njihova **povezanost gruba** i da nema opravdanja da se oni tretiraju kao konceptualni sinonimi. Ključni elementi novinarskog profesionalizma su jasno prisutni u Frenklinovoj izjavi da se pojam novinarstva odnosi na poverenje javnosti, na postojanje zajedničkih standarda profesionalne prakse, i na naglasak na novinarsku autonomiju. U isto vreme on smatra da sve novine imaju svoj karakter i da govore priču o sadašnjosti na način na koji je vide. To je način na koji novinarstvo služi javnosti i razlog zbog čega je novinarska autonomija bitna, da bi se očuvala ne neutralnost već integritet procesa društvene procene.

To je sasvim drugačije od Severne Amerike i njene koncepcije profesionalizma kao političke neutralnosti ili objektivnosti. To se čini kao vrlo konherentan pogled na društvenu ulogu i odgovornost novinara i očigledno bacanje sumnje na ideju da novinarska profesionalnost

i politički paralelizam ne mogu koegzistirati. Međutim, u većem delu S. i Centralne Evrope relativno visok nivo političkog paralelizma koegzistira sa visokim stepenom novinarskog profesionalizma, u većem delu 20. veka, a donekle i dalje koegzistiraju neke njihove ekstenzije.

Uloga države

Država ima značajnu ulogu u oblikovanju medijskog sistema u svakom društvu, međutim, postoje značajne razlike u obimu državne intervencije, kao i u oblicima u kojima se javlja. Najvažnije forme intervencije države sigurno predstavlja javni radiodifuzni servis, koji je bio prisutan u svim zemljama Zapadne Evrope i S. Amerike, osim u najmanjim, kao što je Luksemburg, ali je do nedavno to bila jedina i primarna forma radiodifuzije. Tu se desio veliki prelazak na komercijalnu radiodifuziju u poslednjih nekoliko godina, ali javna radiodifuzija ostaje prilično značajna u većini zemalja u ovoj studiji.

U samo jednoj od zemalja obuhvaćnim ovim istraživanjem udeo auditorijuma pada ispod 20% u većini je u rasponu od 30 do 50 %, samo u Kanadi je 9% i 2% u SAD. Da je javna radiodifuzija najvažniji oblik vlasništva države u medijima. U većini zemalja države su uvodile telekomunikacionu infrastrukturu, međutim, u mnogim zemljama u državnom vlasništvu su i novinske agencije, novine ili preduzeća koja su povezana sa medijima. Subvencije za štampu su bile prisutne u većini zemalja koje su ovde pokriveno. To može biti direktna ili indirektna subvencija, na primer, smanjene poštanske ili PDV stope. Države ili državna preduzeća su u mnogim slučajevima veoma značajni oglašivači, subvencije za filmsku industriju su takođe veoma česte. U najširem smislu razlika može biti između relevantno liberlanih medijskih sistema u kojima je intervencija države ograničena, mediji su pre svega prepušteni tržištu, i sistema u kojima su socijalno-demokratske ili intervencionističke tradicije manifestovane većom ulogom države u vlasništvu, finansiranju i regulaciji medija.

Ekstremni slučaj liberalnog sistema je SAD, gde Prvi amandman ograničava mnoge oblike regulacije medija, koji su uobičajeni u Evropi, mada videćemo da je uloga države u SAD veoma značajna na svoj način. Postoje suptilnije varijacije u konkretnim medijskim politikama koje su evoluirale u različitim sistemima. Sistemi se razlikuju po efikasnosti medijske regulative. Slabija uloga države može da dovede do politike koja svesno favorizuje tržišne snage ili do neuspeha političkog sistema da uspostavi i sprovedi medijsku politiku, ovaj fenomen je, kao što

ćemo videti, česta pojava u radiodifuziji Južne Evrope, i odnosi se na njega kao “divljačka deregulacija”.

Pored pitanja vlasništva nad medijima, finansiranja i regulisanja, država uvek igra važnu ulogu kao izvor informacija, sa ogromnim uticajem na agendu setting i oblikovanje javnih pitanja. Ove dve uloge nisu nužno u korelaciji, to jest, nije definitivno da države manje utiče u liberalnim medijskim sistemima nego u sistemima gde vlada jača državna intervencija.

Zaključak

Četiri dimenzije ovde predložene pokrivaju većinu glavnih varijabli koje se odnose na komparaciju medijskih sistema Z. Evrope i S. Amerike, bar sa stanovišta medijske politike. Mi smo osmislili ove ideje koje se odnose na karakteristike medijskih sistema i imaju tendenciju da zajedno variraju, mada ćemo sigurno videti da na nekim mestima nećine to na predvidive načine. Na primer, neki sistemi mogu razviti neke komponente novinarske profesionalnosti potpunije od drugih, ili država može igrati značajnu ulogu u nekim delovima ali ne i u drugim. Svaka od ovih dimenzija ima sigurno i druge korelate koji mogu biti identifikovani sa daljim istraživanjima. Takođe, smislili smo četiri dimenzije, za koje tvrdimo, na primer za profesionalizam i politički paralelizam da bitno utiču jedna na drugu ali i da variraju nezavisno, to takođe važi i za bilo koji drugi par ovih dimenzija.